

Topal kapitalizm!¹

N. EMRAH AYDINONAT

“Topal Kapitalizm” ifadesi, çevrimiçi bir düşünce platformu olan *Project Syndicate*’in kapitalizmin krizi ile ilgili yazıları toparladığı başlık olan *Crippled Capitalism*’den geliyor. *Project Syndicate*, bu başlık altında Kemal Derviş, Bradford DeLong, Edmund Phelps, Kenneth Rogoff, Nouriel Roubini, Joseph Stiglitz, Robert Skidelsky ve Dani Rodrik gibi iktisatçıların görüşlerini toplamış. Bu iktisatçılar farklı görüşlere sahip olsalar da kapitalizmin ama özellikle de küresel kapitalizmin topalladığı ve yeniden tasarlanması gerektiği konusunda aşağı yukarı hemfikirler. Öte yandan, piyasa ekonomisine inançlarını da henüz kaybetmiş değiller. Bir kısmı kapitalizmin ideal kapitalizmden uzaklaştığı için topalladığını düşünürken, diğerleri kapitalizmin daha çok devlet müdahalesine ve daha çok düzenlemeye (regülasyonlara) ihtiyaç duyduğunu düşünüyor. Bu yazıda, kapitalizmin geleceğinin tasarımında önemli rol oynaması muhtemel olan bu iktisatçıların görüşlerini ele alacağım. Yazının odak noktasını kapitalizmin yeniden tasarımında devlet müdahalelerine ve düzenlemelere verilmesi gereken rol ile ilgili görüşler oluşturacak.

BU “BURJUVA İKTİSATÇILARI” NEDEN ÖNEMSEYELİM?

Bu noktada haklı olarak, 2008 krizinin gelişini göremeyen, krizi önleyemeyen, kriz sonrasında pek çok tartışmalı politika önerisi yapan bu iktisatçılardan ne öğrenebileceğimizi merak ediyor olabilirsiniz. Gerçekten de son küresel kriz, sadece kapitalizmin geleceğinin değil kapitalizmin nimetlerini yıllardır anlatagelen ana-akım iktisatçıların yeterliliğini ve ahlakının da sorgulanmasına yol açtı. Örneğin, Korkut Boratav (2011), *Burjuva İktisadının Sefaleti* başlıklı yazısında egemen iktisadın “kapitalizmin içsel çelişkilerini kavramaya yatkın olmadığı”nın ortaya çıktığını belirttikten sonra “anlaşıldı ki bunlar [burjuva iktisatçıları] beyinlerini, bilgilerini sermayeye satmışlardı ve böylece sistemdeki genel çürümenin de bir parçası olmaktadır” diyor ve ekliyor:

“Kısacası, Batı’daki egemen iktisat öğretisi sefalet içindedir; temsilcileri kapitalizmdeki çürümeye ‘tam gaz’ katılmışlardır.” (a.g.e)

Ne var ki, ana-akım iktisat cephesinde durum ilk bakışta görüldüğü kadar basit değil. Her ne kadar, Boratav kadar ağır bir eleştiri getirmeseler de kriz sonrasında egemen iktisat kuramının yeterliliğini sorgulayanlar arasında ana-akım iktisatçılar da var.

TURGUT YÜKSEL

Ana-akım iktisadın bazı temsilcileri, krizden sonra hem iktisat kuramının yeterliliğini hem de iktisat politikalarına yön verme biçimini sorgulamaya başladı. Öyle ki, *The Economist*'in 18 Temmuz 2009 tarihli sayısı konuyu kapağına bile taşıdı. Nobel ödüllü Paul Krugman (2009), *The New York Times*'taki köşesinde egemen iktisadın durumu üzerine uzun bir eleştiri yazısı yayımladı. Krugman, iktisatçıların modellerinin matematiksel güzelliğine kanıp doğruyu unuttuğunu savunduğu yazısında şunları söylüyordu:

“Büyük Buhran’a kadar, çoğu iktisatçı kapitalizmin mükemmel veya mükemmele yakın bir sistem olduğu görüşüne tutunuyordu. Bu görüş kitlesel işsizliğin karşısında sürdürülebilir olmaktan çıktı, ancak buhranın hatıraları kaybolmaya başlayınca iktisatçılar yeniden, rasyonel bireylerin mükemmel piyasalarda etkileşimde bulunduğunu varsayan ve bu sefer süslü denklemlerle giydirilmiş eski, idealize edilmiş iktisadi görüşlerine, yeniden âşık oldular. Emin olabiliriz ki, ideal piyasalarla yeniden duyulan bu aşk, kısmen değişen siyasi rüzgârlara, kısmen de finansal müşevviklere bir tepkiydi. [...] Maalesef, bu romantik ve sterilize edilmiş bu iktisadi görüş çoğu iktisatçının yanlış gidebilecek her şeyi boş vermesine yol açtı.” (Krugman, 2009)

Krugman’ın yazısından sonra benzer temalı pek çok başka yazı ve kitap yayımlandı. Ana-akım iktisatçılar halen egemen iktisadı sorgulamaya devam ediyorlar.

Egemen iktisat kuramı dikkatle incelendiğinde Krugman’ın ideal ekonomi modeli olarak adlandırdığı modellerin küresel kapitalizmin ardındaki yaygın iktisadi inanışları tam olarak desteklemedi-

ği görülebilir. Bu konuya daha sonra değineceğiz ama özetle egemen iktisat her şeyin mükemmel işlediği, bireylerin kendi çıkarları peşinden koşarken toplumsal faydayı da ençoklaştırdığı modellerinde, piyasa ekonomisinin bu şekilde işlemesi için gereken koşulları da dikkatle sıralarlar. İktisatçıların ideal modellerinde yer alan pek çok varsayım gerçek dünyada geçerli değildir. Bu açıdan bakıldığında kapitalizmin neden “istendiği gibi” işlemediği konusunda en çok söz söyleme potansiyeli olan insanların, ideal kapitalizmi modelleyen ana-akım iktisatçıları olması gerekir. Son küresel krizden sonra ana-akım iktisatçıların “ne yanlış gitti” temalı tartışmaları bu sebeple önemlidir.

Buna ek olarak, egemen iktisat modellerinin gerçek dünyada her zaman geçerli olmadığını vurgulanması, *Washington Konsensusu* gibi (serbest uluslararası ticaret, özelleştirme, finansal serbestleşme vb. gibi öğeler içeren) politika reçetelerinin geçerliliğinin de sorgulanmasına neden olmaktadır. Eleştirel yazında “neo-liberal² reçeteler” olarak anılan bu reçetelerin işe yaramadığı bizzat egemen iktisadın bazı temsilcileri tarafından kabul edilmeye başlanıyor. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar bile son yıllarda her ülkeye tek reçete uygulamanın mümkün olmadığını kısmen de olsa görmüş ve ulusal farklılıkların ve devletin iktisadi hayattaki rolünü kabullenmeye başlamış görünüyor. Ancak daha sonra göreceğimiz gibi halen ulusal politikalar ile kapitalizmin küreselleşmesi arasında temel bir gerilim var

2 “Neo-liberalizm” ifadesinin çoğu zaman hiç tanımlanmadan birbirinden farklı anlamlarda kullanımı ile ilgili bak. Boas ve Gans-Morse (2009).

ve bu gerilimin kapitalizmin geleceğine yön vermesi çok muhtemel.

Dani Rodrik, *Tek Ekonomi Çok Reçete* başlıklı kitabında bir taraftan “neo-liberal reçeteler” diye anılan politika önerilerinin neden işe yaramadığını anlatırken, diğer taraftan da bu reçetelerden yola çıkarak yapılan egemen iktisat eleştirilerinin bu iktisadın basitleştirilmiş ve karikatürize edilmiş bir biçimi için geçerli olduğunu söyler. Rodrik (2010), başkalarının egemen iktisadı tümüyle reddederek çizdiği “neo-liberal reçete” ile çelişen bir iktisat politikası çerçevesinin, egemen iktisat modellerinin sonucu olarak ortaya koyulabileceğini de gösterir. Örneğin, Eric Reinhert’in (2007) *Zengin Ülkeler Nasıl Zengin Oldu... ve Yoksul Ülkeler Neden Yoksul Kalıyor* başlıklı kitabında egemen iktisadı tümüyle reddederek ortaya koyduğu bazı argümanları, Rodrik egemen iktisat kuramından yola çıkarak savunur. Rodrik’in ortaya koyduğu bu bakış açısı aslında modern iktisattaki değişime paraleldir. Modern iktisat krizinin etkileriyle olduğu kadar, kurumsal, deneysel ve davranışsal iktisat gibi nispeten yeni araştırma alanlarındaki gelişmelerle ve artan sayıdaki disiplinlerarası çalışmalarla da çehresini değiştirmektedir.

Egemen iktisadın değişen bakış açısına, anaakım iktisatçıların kapitalizmin sorunları ve geleceği konusunda söyleyeceklerinin ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından dikkate alınacağı da eklenirse, kapitalizmin geleceği hakkında düşünürken bu iktisatçıları boş vermenin mantıklı bir strateji olmayacağı görülecektir. Kapitalizmin nereye gideceği ulusal ve uluslararası ölçekte uygulanacak politikalarla belirleneceğine göre, bu politikalara yön verecek iktisatçıların görüşleri küresel kapitalizmin yakın geleceği hakkında düşünmemize yardım edecektir.

KAPİTALİZMİN DERDİ

2008 krizi sonrasında kapitalizmin bir iktisadi sistem olup olmadığı yaygın bir şekilde sorgulanmaya başlandı. Eleştirel iktisatçılar yıllardır kapitalizmin sürdürülebilir olmadığını söylüyorlardı. Anaakım iktisatçılardan farklı olarak, kapitalizmin gelişim aşamalarını daha büyük bir özenle inceliyor ve bu sisteme içkin çelişkileri inceliyorlar-

dı. Örneğin, rekabetçi piyasa modeli egemen iktisat kuramının odak noktasını oluştururken, Paul Sweezy ve Paul Baran, 1966’da eleştirel iktisatçıların dikkatini kapitalizmin yeni bir biçimine, büyük şirketlerin baskın rol oynadığı Tekel-Sermaye kapitalizmine çekiyordu. Daha önemlisi, eleştirel iktisatçılar kapitalizmin yarattığı veya yaratılabileceği sorunlara uzun süredir dikkat çekiyordu. Kapitalizmin bir tarafta zenginlik, diğer tarafta ise yoksulluk yarattığını, işsizlerin kapitalizmin rezerv ordusu işlevine sahip olduğunu ve emekçilerin pazarlık gücünü ve sosyal güvenliğini tehlikeye düşürdüğünü ileri sürüyorlardı (Sweezy ve Baran, 1966, s. 285-287). Yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik, krizler ve korporatizm eleştirel iktisatçıların ön plana çıkardığı sorunlardan bazılarıydı. Anaakım iktisatçılar ise, Büyük Buhran’ı atlattıktan sonra her şeyin ideal modellerindeki gibi işleyeceğine inanarak bu sorunları göz ardı etmişlerdi (a.g.e., s. 287). 2008 krizi sonrası bu sorunlar bir kez daha anaakım iktisatçıların boş veremeyeceği boyutlara geldi. Şimdi gelin anaakım iktisatçının 2008 sonrası kapitalizmin sorunlarını ve geleceğini nasıl tartıştıklarına bir göz atalım.

DEVLETİN VE DÜZENLEMELERİN ÖNEMİ

Kriz kâhini diye anılan ünlü iktisatçı Nouriel Roubini’nin görüşleri ile başlayalım. Bildiğiniz gibi, Roubini, eleştirel bir iktisatçı değil. New York Üniversitesi’nde çalışıyor, doktorası Harvard’tan. Anaakım iktisatçıların takip ettiği araştırma kuruluşlarına üye, G-20 toplantılarının konuşmacılarından biri ve IMF’ye danışmanlık yapıyor. Özetle piyasa ekonomisine inancı tam. Buna rağmen, Roubini (2011), “Kapitalizm Ölümüne Mahkûm mu?” başlıklı yazısında “Karl Marx, kapitalizmin kendi sonunu getirebileceğini söylerken kısmen haklıydı” diyor. “Kısmen” diyor, çünkü sosyalizmin daha iyi bir alternatif olmadığını düşünüyor. Roubini’nin Marx’ı kısmen de olsa haklı bulmasının sebebi, tüm dünyada sokaklara düşen insanların temel sorunları: “artan eşitsizlik, yoksulluk, işsizlik ve umutsuzluk.”

Roubini, küresel kapitalizmin yarattığı eşitsizliğin, yoksulluğun, işsizliğin ve umutsuzluğun *mevcut biçimiyle* kapitalizmin sonunu getirme po-

tansiyeli olduğunu düşünüyor. Son dönemde yaşanan krizlerden çıkardığı sonuç ise şu:

“Piyasa-merkezli ekonomilerin işlemeleri gerektiği ve işleyebilecekleri gibi işlemelerini sağlamak için piyasalar ve kamu mallarının tedariki arasındaki doğru dengeye dönmemiz lazım. Bu, Anglo-Sakson model *bırakınız yap-sınlar* [...] iktisatçılığından ve kıta Avrupası tipi açıkla idare edilen refah-devleti modelinden uzaklaşmak demek. Her ikisi de işlemiyor. Bugün, doğru denge, üretken altyapı yatırımlarını hedefleyen mali canlandırma [politikalarıyla] istihdam yaratmayı gerektiriyor.” (a.g.e.)

Roubini'nin yapılması gerekenler listesinde, artan oranlı vergilendirme, hane halklarının üstündeki borç yükünün azaltılması, finansal sistemin daha sıkı bir şekilde denetlenmesi ve düzenlenmesi, büyük bankaların ve oligopollerin parçalanması da var. Uzun dönemde ise insan sermayesine ve sosyal güvenliğe yatırım yapılmasının ve çalışanların küreselleşmenin yaratacağı rekabette görecekları zararların azaltılmasının gerektiğini düşünüyor. Bu politika önerilerinin neredeyse tamamı, piyasa ekonomisine müdahalelerin artmasını gerektiriyor. Bu öneriler, her ne kadar refah-devleti kapitalizmine doğru bir gidişi göstermese de önümüzdeki dönemde *bırakınız-yap-sınlar* kapitalizminden uzaklaşılacağına ipuçlarını veriyor. Roubini'nin açıkça ifade etmediği bir şey var. Piyasa ekonomisi ile ilgili düzenlemelerin hangileri ulusal ölçekte hangileri uluslararası ölçekte tasarlanacak ve uygulanacak? Bu belli değil. Ne var ki, daha sonra göreceğimiz gibi, bu sorunun cevabı küresel kapitalizmin geleceği açısından önemli.

Bu Defa Farklı: Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi (2010) başlıklı kitabın yazarlarından biri olan Kenneth Rogoff da benzer bir yaklaşım sergiliyor. Rogoff (2011) “Modern Kapitalizm Sürdürülebilir midir?” başlıklı yazısına küresel finansal krizin kapitalizmin sonu olup olmadığı sorusuyla başlıyor. Bu meraklı sorunun kapitalizmin yerine geçebilecek bir alternatif olduğunu varsaydığını söylüyor ve ekliyor: “Gerçek şu ki, en azından şimdilik, bugünün baskın Anglo-Amerikan paradigmasının ciddi alternatifleri diğer kapitalizm türleridir.”

Rogoff da Roubini gibi Avrupa alternatifinin, yani refah-devleti kapitalizminin, çok güzel görünse de, sürdürülebilir olmadığını ifade ediyor. Diğer alternatif olarak gördüğü Çin türü devlet kapitalizmini ise ihracattaki yüksek rekabete rağmen sosyal güvenlikteki zayıflığı nedeniyle Darwinci kapitalizm olarak adlandırıyor ve değişim geçirmekte olan Çin kapitalizminin nereye gideceğini kestirmenin güç olduğunu ekliyor. Rogoff'un tarihten çıkardığı ders şu: bütün kapitalizm biçimleri son kertede geçiş biçimleridir. Dolayısıyla, Rogoff, diğer pek çok iktisatçı gibi kapitalizmin sona ermeyeceğini bir şekilde şekil değiştirerek yaşamaya devam edeceğini savunuyor.

Rogoff'un kapitalizmin sorunlarıyla ilgili fikirleri Roubini'nkinden çok farklı değil. Sorunları şu şekilde sıralıyor: (1) Kamu mallarının sağlanmasındaki sıkıntılar. Özellikle, sağlık hizmetlerinin sağlanmasındaki sıkıntılar. (2) Eşitsizlik. (3) Doğmamış nesillerin refahının büyük ölçüde göz ardı edilmesi. (4) Finansal krizler.

Rogoff'a göre bu sorunların hiçbiri çözümsüz değil, aksine piyasa odaklı politikalarla devlet müdahalesinin uygun bir karışımı ile çözüm üretilebileceğini düşünüyor. Ne var ki, Rogoff bu uygun karışımın ne olduğunu tam olarak açıklamıyor. Ama politika önerileri, karbon vergisini, artan vergi oranlarıyla gelirin yeniden dağıtımını ve finansal piyasaların daha sıkı bir şekilde kontrol edilmesini içeriyor. Rogoff, diğer pek çok anakım iktisatçı gibi kapitalizmin geleceğini devlet müdahalelerinin ve denetimin kurtaracağını düşünüyor. Müdahale ve kontrollerin hangi düzeyde uygulanacağı ise yine belirsiz.

Tartışmalarda, kapitalizmin sorunları arasından en çok öne çıkan eşitsizlik ve yoksulluk. Zenginlerin daha zengin olduğu ve yoksullar zenginler arasındaki farkın sürekli açıldığı vurgusu sık sık yapılıyor. *The Economist*'in 13 Ekim 2012 tarihli özel raporu bu konuyu ele alıyor. Artan eşitsizlik zamanımızın en büyük iktisadi ve siyasi zorluklarından biri olduğuna dikkat çeken rapor, pek çok ülkede milli gelirin çoğunun küçük bir azınlığın elinde toplandığını belirtiyor (*Economist*, 2012a, d). Yapılması gerekenler arasında kayırmacılığın azaltılması, büyük şirketlerin korumasını kaldırma-

rak rekabetin arttırılması, eğitimde eşitliğin sağlanması, sosyal harcamalarla eşitsizlikle mücadele edilmesi ve vergide adaletin sağlanması sayılıyor (*Economist*, 2012c). Buna ek olarak, eşitsizliğin azaltılmasının iktisadi etkinliği azaltmayacağı aksine eşitsizliğin iktisadi sistem için kötü olduğu ifade ediliyor (*Economist*, 2012b). The *Economist*'in çizdiği resim OECD ve Avrupa Komisyonu'nun yakın tarihli çalışmalarıyla paralel. Örneğin, Avrupa Komisyonu'nun raporu (2010) Avrupa Birliği'nde ve pek çok başka ülkede eşitsizliklerin 1980'lerden beri artmakta olduğunu gösteriyor. OECD (2008a, 2011) çalışmalarında ise benzer bir şekilde OECD'nin 30 gelişmiş ülkesinde 1980'lerden beri gelir eşitsizliğinde bir artışın devam ettiği gösteriliyor. Ancak, OECD'nin eşitsizlikle ilgili raporu gelir eşitsizliğinin nedeninin sadece küresel kapitalizm olmadığını da söylüyor. Bakın, OECD raporunun özetinde bu nasıl açıklanıyor:

“Dünyada eşitsizliğin daha da artmakta olduğunu kabul etsek bile, bunun nedeni herhalde sadece küreselleşme olmazdı. Akla yatkın başka açıklamalar vardır: Beceriye prim veren teknolojik değişim (böylece, örneğin İnternetin nasıl kullanılacağını bilenler kazanırken, bilmeyenler kaybeder) veya politika tarzındaki değişiklikler (böylece sendikalar zayıflamıştır ve işçiler eskiden olduklarından daha az korunmaktadırlar) eşitsizliğin niye artmış olabileceğinin başka gerekçeleridir. Bütün bunlar akademik çevrelerde en çok kabul gören teorilerdir. Her halükârda, tüm bu faktörler birer rol oynamış olabilirler.” (OECD, 2008b)

Eşitsizliğin arttığı ve çözülmesi gereken bir sorun olduğu konusunda bir anlaşmazlık yok. Ancak, bu sorunun nasıl çözülebileceği konusunda öneriler farklılık gösteriyor. OECD raporundaki yaklaşım, eşitsizliğin temel kaynağını beceri farklarında arıyor. Çünkü egemen iktisat kuramında göre çalışanların elde ettikleri gelir ile ekonomiye katkıları arasında yakın bir ilişki olduğu varsayılıyor. Bu bakış açısına göre, düşük gelirli insanların düşük gelirli olmasının temel sebebi ekonomiye katkı yapacak temel becerilerinin eksik olması. Dolayısıyla, çözüm olarak becerilerin arttırılmasını sağlayacak politikalar öneriyor. Robert Skidelsky, “Kötü Toplum” başlıklı yazısında tam

da bu konuya değiniyor. Skidelsky (2012), “İdeolojik olarak kapitalizmi savunanlar artan eşitsizlik karşısında soğukkanlılıklarını koruyorlar” diyor ve eşitsizliği azaltmak için insan sermayesine yatırım yapıp becerileri arttırmayı önerenlere ve eşitsizliği azaltmanın yolunun zenginliği daha çok arttırmak, dolayısıyla da vergileri azaltmak olduğunu iddia edenlere ateş püskürüyor. Bu iktisadi düşünce biçiminin gelir piramidinin tepesindekilere hoş görünecek şekilde geliştirildiğini belirtiyor ve yazısını şu sözlerle bitiriyor:

“Gelir dağılımına kayıtsız kalma tavrı aslında zengini daha zenginleştirecek, süper-zenginlerin de geri kalandan daha da uzaklaşmasını sağlayacak, sonu olmayan bir iktisadi büyüme reçetesidir. Bu ahlaki ve hatta pratik nedenlerle yanlış olmalıdır. Ahlaki olarak, bu tavır iyi bir hayat umudunu çoğu insan için ulaşılmaz yapıyor. Ve pratik olarak, bu tavır, demokrasinin –ya da, aslında, herhangi bir barışçıl, hoşnut bir toplum biçiminin– nihai olarak dayandığı sosyal birlikteliği yıkmaya mahkumdur.” (a.g.e.)

Benzer bir biçimde Bradford DeLong (2012) da Milton Friedman'ın ideal kapitalizm savunusunu eleştirdiği yazısında, minimal devleti savunan ve sosyal güvenlik ve gelir adaleti politikalarını eleştiren bu düşünce biçiminin pratikte yanlışlandığını belirtiyor. İdeal kapitalizmin daha zengin, daha eşit ve daha adaletli bir sistem olduğuna dair iddiaların temelsiz olduğunu söylüyor. Ne var ki, kapitalizmin son krizinden herkesin aynı dersleri çıkardığını söylemek mümkün değil. Nobel İktisat ödüllü Stiglitz de bu durumdan şikâyetçi. Gelin bu bölümü Stiglitz'in “Batı Kapitalizminin İdeolojik Krizi” başlıklı yazısından uzun bir alıntı ile bitirelim.

“Birkaç yıl önce, güçlü bir ideoloji –serbest ve kulsuz piyasalara olan inanç– dünyayı batmanın eşğine getirdi. 1980'lerden 2007'ye kadar ki en iyi günlerinde bile, Amerikan-usulü düzenlenmiş kapitalizm sadece dünyanın en zengin ülkelerindeki en zenginlere refah getirdi. Aslında, bu ideolojinin 30 yıllık yükselişinde, çoğu Amerikalı gelirlerinin yıldan yıla ya azaldığını ya da durakladığını gördü.

Üstelik, ABD üretimindeki büyüme iktisadi olarak sürdürülebilir değildi. ABD milli gelirinin bu kadar çoğu bu kadar az kişiye giderken, büyüme

TURGUT YÜKSEL

sadece biriken bir borç yükü ile finanse edilen tüketim ile devam edebilirdi.

Krizin Amerikalılara (ve diğerlerine) daha fazla eşitliğe, daha güçlü düzenlemelere ve devlet ile piyasa arasında daha iyi bir dengeye ihtiyaç olduğu dersini vermesini umanlar arasındaydım. Fakat böyle olmadı. Aksine, ideoloji ve özel çıkar grupları sayesinde dirilen sağ-kanat iktisat, bir kez daha, küresel ekonomiyi –ya da en azından, bu fikirlerin geliştiği Avrupa ve Amerika ekonomilerini– tehdit ediyor.” (Stiglitz, 2011)

TOPALLATAN DEVLET VE İDEAL KAPİTALİZM

Özetle, bu iktisatçılara göre, eşitsizliğin, yoksulluğun, işsizliğin azaltılması, sosyal güvenliğin artırılması ve finansal piyasaların daha sıkı bir biçimde kontrol edilmesi için daha güçlü bir devlette ihtiyaç duyuluyor. Ne var ki, Stiglitz’in de belirttiği gibi bu görüşler henüz yaygın bir biçimde kabul edilmiş değil. Örneğin, *Deutsche Bank*’tan Josef Ackermann (2010), devlet ve düzenlemeye olan bu güvenin nereden geldiğinin belirsiz olduğunu belirtiyor. ABD’nin emlak piyasasındaki krize yaptığı müdahalelerin krizin derinleşmesinde rol oynadığını da belirterek, devlet müdahalelerine bu kadar güvenilmesinin riskli olabileceğini söylüyor. Önerilen müdahaleler, istikrarı ve gelir dağılımını düzeltmeyi ve finansal yenilikleri kontrol altına almayı amaçladığı için iktisadi büyü-

menin yavaşlamasına neden olabilir. Ackermann, için risklerden biri bu. Ancak, risklerin bununla sınırlı olmadığını düşünüyor. Devletin fazla genişlemesinin ve bütçe açıklarının kamu finansmanı üzerinde yaratacağı baskının dikkate alınması gerektiğini savunuyor. Buna ek olarak, kriz sonrasında bile devletlerin hangi firmaların kurtarılmaya değer olduğuna karar verebilecek olmasının piyasa ekonomisinin temel mantığı ile çeliştiğini iddia ediyor. Daha da önemlisi, devletlerin ulusal şampiyonlar yaratmaya çalışacağından ve bu amaçla korumacı politikalara başvurarak küreselleşmeyi engelleyeceğinden endişe ediyor. Daha sonra göreceğimiz gibi bu son endişesinde haksız değil, çünkü kapitalizmin küreselleşmesi ile ulusal ekonomi politikalarının bağımsızlığı arasında ciddi bir gerilim var. Kapitalizmin geleceği, devletlerin iktisadi bağımsızlığıyla küreselleşme arasında bir tercih yapmayı gerektiriyor. Sonuç olarak Ackermann, devlet ile piyasalar arasında uygun bir denge kurulmasının gerektiğine inanıyor gibi görünse de devletlerin kriz dönemlerinde bir kurtarıcı ve normal günlerde kural koyucu olmanın ötesine geçmesini tehlikeli buluyor.

Saifedean Ammous ve Nobel İktisat ödüllü Edmund S. Phelps, “Kapitalizmi Korporatizm için Suçlamak” başlıklı yazılarında, Ackermann’ın görüşlerinin bir adım ötesini sunuyorlar. Saifedean

ve Phelps (2012), mevcut sorunların neredeyse hiçbirinin ideal kapitalizme ait olmadığını belirterek, sorunun asıl kaynağı olduğunu düşündükleri korporatizmi suçluyorlar. Yazıda ilk önce bir kapitalizm tanımı yapıyorlar ve kapitalizmin sermayenin özel mülkiyetine dayanan ve sermaye sahiplerinin sermayelerini nasıl kullanacaklarına kendi kendilerine karar verdikleri bir sistem olduğunu belirtiyorlar. Bu anlamıyla kapitalizmde bireylerin kendi çıkarlarını en iyi şekilde değerlendirebileceği ve bu sebeple kendi kararlarını kendilerinin vermeleri gerektiği varsayılır. Yine böyle bir sistemde devlet müdahalesinin sistemin işleyişini bozacağı düşünülür çünkü merkezi bir karar vericinin tek tek her bireyin tercihlerini ve çıkarlarını bilmesine olanak yoktur. Dolayısıyla, bu tanımıyla kapitalizmde devletin bireylerin kararlarına müdahalesine gerek yoktur. Öte taraftan, bu sistemde bireylerin her zaman en doğru kararları vermesi de gerekli değildir. Evrimci bir mekanizma işler. Doğru kararları alanlar piyasalarca ödüllendirilirken, yanlış kararlar alanlar cezalandırılır. Şirketler söz konusu olduğunda sermayesini iyi bir biçimde değerlendiren şirketler hayatta kalır, diğerleri zarar eder ve piyasadan elenir. Egemen iktisat kuramının varsaydığı rasyonel bireyler ve şirketler işte bu başarılı girişimleri temsil eder.³

Saifedean ve Phelps'in bu kapitalizm yorumu Paul Krugman'ın eleştirdiği ideal piyasa ekonomisi kuramının özeti olarak düşünebilir. Böyle bir ideal piyasa ekonomisi perspektifinden bakıldığında devlet iktisadi etkinliği bozan bir unsur olarak karşımıza çıkar: Devlet kazananlar ve kaybedenler yaratır, bazı şirketler kazanırken, diğerleri kaybeder; devletin büyük şirketlerin ve şirket gruplarının çıkarlarını koruması kaçınılmazdır. Anlaşıldığı üzere, Saifedean ve Phelps, içinde yaşamakta olduğumuz sistemin ideal anlamıyla kapitalizm olmadığını, korporatizm olduğunu savunuyor ve yapılması gerekenin devlet müdahalelerini savunmak değil, korporatizmi yok etmek olduğunu öne sürüyor. Onlara göre, korporatizmi yok etmenin yolu ise ideal kapitalist sistemin işlemesine

3 Bu evrimci yorum, egemen iktisat kuramındaki rasyonel varsayımına yapılan eleştirileri savuşturmak için de kullanılmıştır. Bu konuda marjinalizm tartışmalarına bakılabilir. Derli toplu bir değerlendirme için, bak. Vromen (2003)

izin vermek ve devletin ekonomideki rolünü minimize etmek. Özetle, Saifedean ve Phelps, kapitalizmin değil korporatizmin sürdürülebilir olmadığını ve eninde sonunda gerçek anlamıyla kapitalizmin ortaya çıkacağını düşünüyorlar.

Ackerman, Saifedean ve Phelps gibi iktisatçılar krizlerin kapitalizme içkin olmadığını krizlerin ideal kapitalizmden uzaklaşması nedeniyle çıktığını düşünüyorlar. Bu bakış açısı, kapitalizmin egemen iktisat kuramında olduğu gibi işleminin nedeninin devlet müdahaleleri olduğu inancına dayanıyor. Bu görüşü, daha önce de gündüğümüz diğer görüşlerle karşılaştırmakta fayda var. Gördüğümüz gibi, bugün pek çok iktisatçı, ekonomilerin sorunsuz bir biçimde işleyebilmesi için devletin gerekli olduğunu düşünüyor. Devlet müdahalelerinin kapitalizmin geleceği için gerekli olduğuna dair görüş de devletin minimal bir rol oynaması gerektiğini öne süren görüş de aşağı yukarı aynı iktisat kuramından yola çıkıyor. Egemen iktisat kuramının bu iki farklı yorumu, kapitalizmin geleceği için çizilmiş iki farklı senaryo demek. Birinci senaryo, gerçek dünyayı iktisat modellerine benzetmeyi ve kusursuz bir kapitalizm yaratmayı amaçlarken, ikinci senaryo gerçek dünya ile iktisat modellerinde resmedilen dünya arasındaki farkın boş verilemeyecek kadar önemli olduğunu ve bu farklılıklar veriyken gerçekte kapitalizmin işleyebilmesi için devlet müdahalelerinin ve düzenlemelerin şart olduğunu ileri sürüyor. Bu iki uç nokta arasında ise güçlü kurumların⁴ ve devletin çizdiği yasal çerçevenin kapitalizmin işleyebilmesi için gerekli olduğunu söyleyen ve saf serbest piyasa iktisatçılarının istediğinden daha fazla ancak müdahaleci devletten daha az bir devlet varlığına ihtiyaç duyulduğunu söyleyenler var.

Görüldüğü gibi, kapitalizmin geleceği konusundaki tartışmanın temel eksenlerinden biri devletin rolü. Kapitalizmin ömrünü uzatmak için nasıl bir devlet gerekiyor? Devletle piyasa arasındaki

4 Burada "kurumlar" ile kast edilen "sosyal güvenlik kurumu", "bankalar" gibi kuruluşlar değildir. Burada kullanıldığı anlamıyla, *kurumlar*, toplumsal hayatın yazılı ve yazılı olmayan tüm kurallarını, gelenekleri, ahlaki normları, konvansiyonları, yasaları ve resmi düzenlemeleri ifade etmektedir (North 2002).

ilişki nasıl kurgulanmalı? Bu sorulara cevap arayanların çoğu, her şeyi piyasaya bırakmanın işe yaramadığında anlaşmış gibiler. Ama devletin üstlenmesi gereken rol ve düzenlemelerin hangilerinin ulusal, hangilerinin uluslararası ölçekte olması gerektiği net değil.

DEVLET VE KAPİTALİZM

Yaygın algılanış biçimiyle, ideal kapitalizm, bireylerin kendi amaçları peşinden koşarken toplum için en iyi olanı ürettikleri bir sistemdir. Bu sistemde, bireyler sanki bir “görünmez el” tarafından toplum için en iyi olanı yapmaya yönlendirilirler. Böyle bir sistemde devletin güvenliği sağlamak ve ulusal egemenlik için gerekli olduğu düşünülen askerî ve polisiye hizmetler gibi bazı hizmetleri sağlamak dışında pek bir rolü yoktur. Bu ideali savunmaya en çok yaklaşan iktisatçılardan birinin Milton Friedman (2008) olduğu söylenebilir. Ne var ki, iktisat tarihi kapitalizmin pratikte Friedman’ın tasarladığından çok farklı bir biçimde işlediğini göstermiştir. Tarihsel olarak kapitalizmin gelişimine baktığımızda, devlet ile kâr peşinde koşan girişimcileri bir arada görürüz.

İktisada giriş dersinde anlatılan modellerde devlet neredeyse gereksizdir. İktisadi sistem, kendi faydalarını çoğalttırmaya çalışan bireyler ve kârlarını çoğalttırmaya çalışan firmaların eylemleri ile dengeye gelir. Tam rekabetçi piyasada, fiyat mekanizması en etkin mekanizmadır. Finansal piyasalar da etkin bir şekilde işler. Ne var ki, bu modeller arka planda kapitalist sisteme içkin pek çok kurum ve kuralın etkili bir biçimde çalıştığını varsayar. Örneğin, ticaret sözleşmelerinin maliyetsiz bir biçimde yapıldığı, sözleşmelere uyulduğu, uyulmadığı zaman adalet mekanizmasının hiç zaman kaybetmeden kayıpları telafi ettiği örtük olarak varsayılır. Bu kurallar, kurumlar ve kuruluşlar işlemediği zaman, yani bu varsayımlar geçerli olmadığı zaman, mesela mahkemelerin onlarca yıl sürdüğü bir ortamda, ticari faaliyetler beklendiği şekilde gerçekleşmez, piyasalar etkin bir biçimde işlemez. Pek tabii ki, bu kural ve kurumların varsayıldığı gibi işleminde devletin rolü yadsınamaz. Dolayısıyla, egemen iktisat perspektifinden bakıldığında bile, devlet, ku-

rallar ve kurumlar aslında kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçasıdır.

Ama pratikte devletin kuramsal bir gereklilik olmasının ötesinde bir durum vardır. Yaygın kanının aksine kapitalist ekonomiler devletin rolünün büyük olduğu ekonomilerdir.

“Devletler, dünyanın en fakir ülkelerinde değil, en gelişmiş ekonomilerinde daha büyük ve daha güçlüdür. [...] Piyasalar güçlü devlet kurumlarıyla desteklendiklerinde daha fazla gelişir ve sermaye yaratmada daha etkin hale gelir” (Rodrik, 2011, s. 14).

Üstelik ticaretin küreselleşmesi ile devletin büyüklüğü arasında da yakın bir ilişki vardır. “Eğer piyasaların genişlemesini istiyorsan, hükümetlerin de genişlemesi gerekir” (a.g.e., s. 16). Veriler bunu tartışmaya fazla yer bırakmayacak bir şekilde göstermektedir.

Kapitalizmin ilk aşamalarında imtiyazlı şirketlerin ve emperyalizmin rolü ve gelişmiş ülkelerin kendi kalkınma süreçleri boyunca uyguladıkları korumacı politikalar (Reinhert 2007, Rodrik 2011) düşünüldüğünde güçlü ve müdahaleci devletin kapitalizmin ayrılmaz bir parçası olduğu görülür. Üstelik, yakın tarih bize *Washington Konsensusu* gibi devletin rolünü minimize eden reçetelerin de çok başarılı olmadığını göstermiştir. Bu reçeteyi uygulayan Latin Amerika ülkelerinin iktisadi büyüme performanslarıyla, bu reçetenin aksi reçeteleri uygulayan Çin ve Güney Kore gibi ülkelerin performanslarını karşılaştırdığımızda kazananın merkezî planlama yapan, ticaret kısıtlamaları uygulayan devlet kapitalizmi olduğu görülüyor (Rodrik 2010).

Özetle, pratikte kapitalizm egemen iktisat kurumunun basitleştirilmiş yorumu olan ideal kapitalizmden farklıdır. Devlet birçok anlamıyla piyasaların ayrılmaz bir parçasıdır. Küresel kriz sonrasında devletin rolünü minimize etmeye çalışan liberal politikaların işsizlik, eşitsizlik ve finansal krizler gibi sorunlarla baş edemediği düşünülürse, ideal kapitalizmi savunan argümanların kapitalizmin geleceğini şekillendirmekte çok güçlük çekeceği söylenebilir. Rodrik (2013) önümüzdeki dönemde liberal ve müdahaleci politikalar arasında bir çekişme yaşanacağını ve müdahaleci argü-

manların gelişmiş ülkelerde daha fazla güç kazanacağını söylüyor. Bu çekişmede, iktidarda olan siyasetçilerin kendilerine daha fazla güç verecek olan devlet müdahalelerini ve düzenlememeleri tercih edeceği düşünülürse, kapitalizmin geleceğinde devletin daha fazla rol oynamasının muhtemel olduğu da söylenebilir.

Bu bağlamda, iktidarların ellerine geçen gücü nasıl kullanacağı da ayrı bir tartışma konusu. Yukarıda gördüğümüz gibi, ideal kapitalizmi savunan iktisatçılar, devlete bu kadar güç verilmesini tehlikeli bulmaktadır. İktidarların ellerindeki gücü kendilerine daha fazla güç getirecek şekilde kullanmaları ihtimali göz ardı edilemez. Daron Acemoğlu ve James Robinson (2013), *Project Syndicate*'teki son yazılarında bu tehlikeye dikkat çekiyor ve devlet kapitalizminin temelde siyasal gücü ve kontrolü en çoklaştırmaya odaklanan bir sistem olduğunu söylüyorlar. İktidarların sosyal refahı ya da kaynak dağılımını etkinleştirmeyi düşünmediğini, amaçlarının siyasal gücü ellerinde bulundurmak olduğunu belirtiyorlar. Robinson ve Acemoğlu'na göre asıl mesele, kapsayıcı ve sömürücü kurumlarla ilgili. Sömürücü kurumlar belirli bir azınlığın çıkarını gözetken kurumlar, kapsayıcı kurumlar fırsat eşitliği sağlayan ve zenginliğin belirli bir azınlığın elinde toplanmasını engelleyen kurumlar olarak tanımlanabilir (Robinson ve Acemoğlu 2012). Bu anlamlarıyla, kapsayıcı kurumlar demokrasi ile, sömürücü kurumlar ise otoriter rejimlerle ilişkilendiriliyor. Devlet kapitalizminin hemen tüm örneklerinin sömürücü siyasal kurumlara sahip olduğunu belirten Robinson ve Acemoğlu (2013), bu tür kurumlarla eşitsizliğin ve yoksulluğun giderilemeyeceğini söylüyorlar. Dolayısıyla, devlet kapitalizminin eşitsizlik, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunları çözmek yerine daha da derinleştirebileceğini düşünüyorlar. Ne var ki, ideal kapitalizmi savunanlar gibi kuralızsız piyasaları da savunmuyorlar. Devletin belirli sınırlar içinde kapitalizmin sorunları ile mücadele edebileceğini ancak bunun bir tür korporatizme veya kayırmacı kapitalizme dönüşmemesi için kapsayıcı kurumların, demokratik kurumların, güçlü olması gerektiğini, yani toplumun iktidarları kontrol edebileceği me-

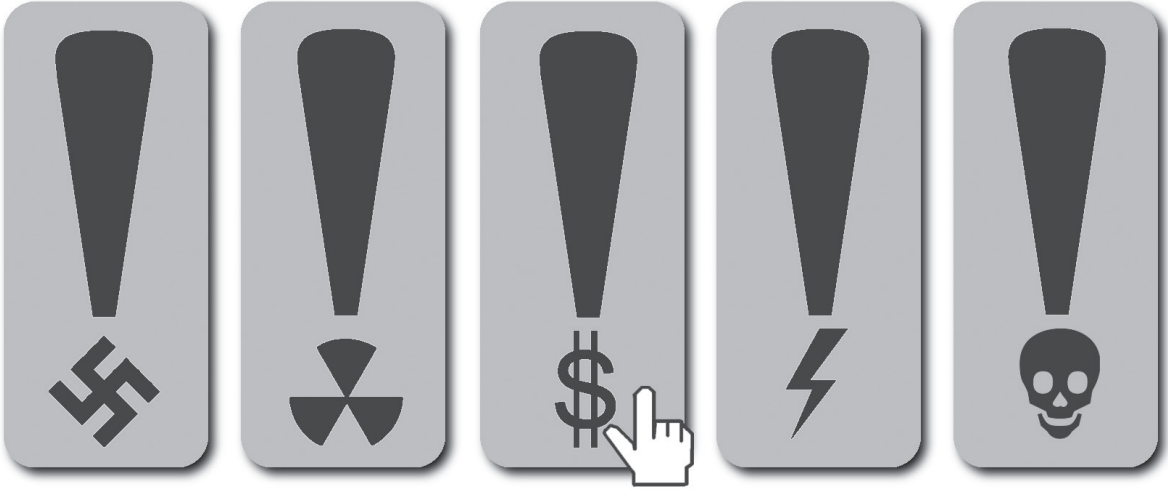
kanizmalara sahip olması gerektiğini belirtiyorlar.

Robinson ve Acemoğlu'nun bakış açısı bize kapitalizmin geleceğinde demokrasinin oynayacağı rolü hatırlatıyor. Dolayısıyla, kapitalizmin geleceği tartışması basit bir devlet mi yoksa serbest piyasalar mı tartışması değil. Hem kapitalizmin geleceğini hem de devletin piyasalarda oynayacağı rolü kestirmek bu yüzden oldukça güç.

KÜRESELLEŞME VE DEMOKRASI

Öngörü yapmayı güçleştiren bir eksen daha var: Küreselleşme. Kapitalizmin küreselleşmesi, ulusal iktidarların egemenlik alanı ve demokrasi üzerinde önemli bir baskı yaratıyor. Devletin rolünden bahsederken pratikte kapitalizmin ideal kapitalizmden farklı olduğunu söylemişim. Pratikte kapitalizm ideal kapitalizmden farklı olmasının bir nedeni pratikte geçerli olan kurallar, kurumlar ve kamu politikalarının ana-akım iktisat kurumunun örtük olarak varsaydığından farklı olmasıydı. Ama farklılık burada bitmiyor. Pratikte birden fazla kapitalizm biçimi olmasının temel nedeni de bu kuralların, kurumların ve kamu politikalarının ülkeden ülkeye değişmesi, yerel farklılıkların olması. İşte kapitalizmin küreselleşmesi bu yerel farklılıklar üzerinde bir baskı kuruyor. Bu baskının sonucu ise küreselleşme, ulusal egemenlik ve demokrasi arasındaki gerilim. Bu gerilime bakabilmek için bir spor eğretilmesi yapalım.

Friedman (2008), kapitalist bir sistemde devletin rolünü anlatırken, bireylerin gündelik eylemleri ile bu eylemlerin sınırlarını belirleyen resmî ve resmî olmayan kurallar arasında bir ayrım yapar. Gündelik eylemleri bir oyunun katılımcılarının oyundaki eylemlerine, resmî ve resmî olmayan kuralları da oyunun kurallarına benzetir. Devletin rolü oyunun kurallarını belirlemek ve bireylerin özgürlüklerinin sınırını çizmektir. Friedman'ın oyun eğretilmesini bir spor eğretilmesi olarak tekrar ederek küresel kapitalizmin temel bir açmazı hakkında düşünmeyi deneyebiliriz. Bunu yapmak için bireylerin gündelik eylemlerini, bir spor müsabakasındaki sporcuların eylemlerine benzetelim. Özellikle bireysel sporlardaki sporcular kendi çıkarları peşinden koşarlar ve kendileri için en iyi sonuca ulaşmak için reka-

TURGUT YÜKSEL

bet ederler. Öte taraftan, sporcular oyunun kurallarına da uymak zorundadır. Bu eğretilen en iyiye ulaşmayı amaçlayan sporcular, kendi çıkarları peşinden koşan bireyleri; rekabet, rekabeti; oyunun kuralları ise resmî ve resmî olmayan kurumları, yani toplumsal kuralları ve yasaları simgeler. Her eğretilme gibi bu eğretilme de eksiktir, kapitalizmin pek çok önemli özelliğini dikkate almaz. Örneğin, kişisel sporlarda biri kazanırsa, diğerleri kaybeder. Ancak kapitalist bir sistemde rekabetin son kertede herkesin çıkarına olduğu iddia edilir. Söz konusu olan takım sporları olduğunda ise takımlardaki bireylerin takımın amaçlarına uygun hareket etmesi söz konusudur. Ne var ki, kapitalizm amaçların biz-merkezli değil daha çok ben-merkezli olduğu bir oyun olarak algılanır. Spor eğretilmenin önemli bir başka eksiği, her ne kadar kuralları vurgulasa da kural koyucuların sistemin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamamasıdır. Bu hatırlandığında hem sporun hem de kapitalizmin siyasal olanla iç içe olduğu, ondan bağımsız bir biçimde düşünülmesiyle ortaya çıkar (Scott 2011). Tüm bu eksiklerine rağmen spor eğretilmesi küresel kapitalizmin bazı sorunlarını anlamak için faydalı olabilir.

Bir an için geçmişe gidip sporun tarihini düşünürseniz, farklı yerlerde farklı spor müsabakalarının yapıldığını, benzer sporların farklı kurallara tabii olduğunu görebilirsiniz. Dolayısıyla, küreselleşmemiş bir dünyada yerel spor müsabakalarının biçimi ve kuralları yerel ölçekte belirlenir. Yerel

normlar, alışkanlıklar ve yerel kuruluşlar bu kuralların oluşmasında rol oynarlar. Normlar, alışkanlıklar ve kuruluşlar bir yerden diğerine farklılaşır. Günümüzde bile benzer sporlar farklı ülkelerde farklı kurallar göre yapılmakta ve bu kuralların eşgüdümü yerel ölçekte farklı kuruluşlar tarafından sağlanmaktadır. Amerikan futbolu olarak bildiğimiz spor, Amerika ve Kanada'da farklı kurallara göre oynanır. NBA kuralları ile Avrupa basketbolunun kuralları farklıdır. Spor müsabakasını dünya ölçeğine taşıyabilmek için, yani sporda küreselleşmeyi sağlayabilmek için bu farklılıkların ortadan kaldırılması gerekir. Herkesin aynı sporu aynı şekilde yaptığı bir dünya yaratmak ve dolayısıyla herkesin aynı kurallara göre oynamasını sağlamak gerekir. Bu da kuralların yerel kuruluşlarca değil, uluslararası kuruluşlarca belirlenmesini gerektirir. Yani, yerel kural sağlayıcıların yerini küresel kural sağlayıcıların alması gerekir. Bu bir anlamda yerel yetkilerin uluslararası kuruluşlara (kısmen de olsa) devri demektir. Kapitalizmin küreselleşmesi, sporun küreselleşmesine bu anlamda benzer. Kapitalizmin küreselleşmesi, yerel farklılıkların azaltılmasını ve yerel kural sağlayıcıların yetkilerinin bir kısmını küresel kural sağlayıcılara bırakmasını gerektirir. Küresel kapitalizmin geleceğini belirleyecek olan önemli şeylerden biri, iktisadi oyunun yerel kurallarının ne kadarının küresel kural koyuculara devredileceğidir. Başka bir deyişle, ülkelerin kendi iktisadi politikalarını uygulamakta ne kadar serbest olacağıdır.

İlk bakışta küresel kapitalizmin bundan daha önemli sorunları olduğu düşünülebilir. Ancak, finansal kapitalizmin küreselleşmesinin tarihine bakıldığında yerel olanla küresel olan arasındaki gerilimin kapitalizmin seyrini önemli ölçüde belirlediği görülebilir. Dani Rodrik, *Akıllı Küreselleşme* adlı kitabında küreselleşmenin tarihini anlatırken, bu gerilimi bir üçlem olarak kurgular. Üçlemin ayakları, hiper-küreselleşme, ulusal egemenlik ve demokratik siyasettir. Rodrik'e göre bu üç öğenin hepsine birden sahip olmak mümkün değildir. Hiper-küreselleşme ulusal egemenlikten ya da (yerel ölçekte) demokrasiden vazgeçmeyi gerektirir.

Kapitalizmin küreselleşmesi, sporun küreselleşmesi gibi, iktisadi sistemlerin, dolayısıyla da iktisadi faaliyetler oyununun kurallarının birbirine benzemesini gerekli kılar. Bu, ülkeler arası farklılıkların azalması ve ulusal kural koyucuların yetkilerinin bir kısmını uluslararası kural koyuculara devretmesi demektir. Bu sebeple, devlet bir taraftan ulusal piyasaların ve kapitalizmin işleme için vazgeçilmezdir, diğer taraftan da devletler küresel kapitalizmin önündeki temel engellerdir (Rodrik, 2011, s. 19). Küresel kapitalizmin temel gerilimlerinden biri budur. Devlet ve küresel kapitalizm arasındaki gerilime yerel demokratik talepleri eklediğimizde üçlem tamamlanır. Kapitalizmin ve kurallarının küreselleşmesi siyasetçilerin yerel demokratik taleplere karşılık verme yetisini azaltır. Ticaretin ve finansın küreselleşmesi kuramsal olarak herkes için faydalı bir şeymiş gibi gözükse de aslında küreselleşme her ülkede kazananlar ve kaybedenler yaratır. Ticaretin faydaları ile ilgili yaygın söylem ise bunu göz aradı etse de egemen iktisat kuramı da ticaretin kazananlar ve kaybedenler yaratacağını gösterir (Rodrik, 2011, s. 48-58). Aynı şekilde, iktisadi büyüme de yapısal değişime yol açarak gelir dağılımını etkiler. Ancak, kuralların ve yaptırımların küreselleştiği bir dünyada yerel siyasetçilerin politika seçenekleri azaldığı için kaybedenlerin taleplerine karşılık vermek de güçleşir. Mesela, uluslararası ticaret nedeniyle kaybeden çiftçileri korumak veya işsizlikle mücadele etmek, yani kaybedenlerin taleplerini karşılamak daha güç hale gelir. Alter-

natif olarak, demokrasiyi küresel düzeye taşıyıp ulus devletin egemenliğine son vermek düşünülebilir. Ancak bu da yakın dönemde pratikte uygulanabilir görünmemektedir. Rodrik seçeneklerimizi şöyle sıralar:

“Ulusal demokrasiyle küresel piyasalar arasındaki gerilimi nasıl idare edeceğiz? Üç seçeneğimiz var. Küresel ekonominin sıklıkla yarattığı sosyal ve ekonomik darbeleri göz önünde bulundurularak, uluslararası işlem maliyetlerini en aza indirmek adına *demokrasiyi kısıtlayabiliriz*. Yurtiçinde demokratik meşruluk yaratmak umuduyla *küreselleşmeyi kısıtlayabiliriz*. Ya da ulusal egemenlik pahasına *demokrasiyi küreselleştirebiliriz*. Dünya ekonomisini yeniden yapılandırma seçeneklerimiz bunlardır.” (Rodrik 2011, s. 175)

Rodrik, bu seçenekler arasında en makul olanının demokrasiyi ve ulusal egemenliği korumak ve küreselleşmeyi kısıtlamak olduğunu söyler.

Küreselleşme, ulusal egemenlik ve demokrasi üçlüsünden hangi ikisini seçerseniz seçin, böyle bir seçim yapmanın gerekliliği kapitalizmin geleceğini öngörmeyi iyice güçleştirmektedir. Bugün üçlemin üç ayağı da kapitalizmin geleceğine yön verme potansiyeline sahiptir. Bir taraftan devletlerin ekonomideki rolü tartışılırken diğer taraftan da küresel düzeyde alınacak önlemler tartışılmaktadır (örneğin bak. BIS 2012, Dünya Bankası 2009, Slovik 2012). Bir diğer tarafta ise eşitsizliğin, işsizliğin ve yoksulluğun yarattığı baskı, kaybedenlerin sesinin daha çok çıkmasına ve demokratik taleplerin siyasete yön vermesine neden olmaktadır. Demokratikleşme, ulusal egemenlik ve küreselleşme eğilimlerinin hepsi canlı ve güçlüdür. Bunlara bir de kapitalizmin geleceğinin, yerel (beldeler, şehirler düzeyinde), ulusal, bölgesel ve küresel yönetişimin nasıl tasarlanacağına da bağlı olduğu (Derviş 2012) eklenirse, kapitalizmin geleceğini öngörmenin neden güç olduğu daha iyi anlaşılır.

VE KAPİTALİZMİN GELECEĞİ...

Toplumsal düzeni oluşturan toplumsal kurallar, yasalar ve düzenlemeler, yani kısaca kurumlar, toplumların ihtiyaçlarına karşılık verecek şekilde oluşmuş ve tasarlanmıştır. Ne var ki, toplumların ve bireylerin ihtiyaçları hızla değişirken kurumlar nispeten durağan kalır. Thorstein Veblen'in tabii-

riyle bu, kurumlar ve toplumun ihtiyaçları arasında hemen her zaman bir *zaman farkı* olmasına neden olur. Bugün kapitalizmin kurumları hızla değişen dünyanın ihtiyaçlarına henüz ayak uydurabilmiş değil. Bugünün ihtiyaçlarına karşılık verebilecek kurumlar ortaya çıktığında ise dünya çoktan değişmiş olacak. Dolayısıyla, en uygun iktisadi ve sosyal sistemin biçimi, küreselleşmenin fayda ve zararları ve yeni dünya düzeninin gelece-

ği, 18. yüzyılda olduğu gibi gelecek yüzyıllarda da tartışılmaya devam edecek. Bugünün total kapitalizmi her neye evrilirse evrilsin, biz benzer soruları sormaya devam edeceğiz. Bu tartışmalarda eskiden olduğu gibi bugün de (ve gelecekte de) demokrasiden yana tavır almak en doğru strateji gibi görünüyor; çünkü belirli bir azınlığın çıkarları için işleyen sömürücü kurumların karşısında durmanın en iyi yolu bu.

KAYNAKÇA

- Ackermann, Josef (2010) "Balancing the State and the Market", *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/balancing-the-state-and-the-market> (Erişim: 06.01.2013)
- Ammous, Saifedean ve Edmund S. Phelps (2012) "Blaming Capitalism for Corporatism", *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/blaming-capitalism-for-corporatism> (Erişim: 06.01.2013)
- Avrupa Komisyonu (2010) *Why Socio-economic inequalities increase? Facts and policy responses in Europe*, Brüksel: Avrupa Komisyonu
- Baran, Paul A. ve Paul M. Sweezy (1966) *Monopoly Capital: An essay on the American economic and social order*, New York: Monthly Review Press.
- BIS (2012) *82nd Annual Report 2011/2012*, Basel: Bank for International Settlements,
- Boas, Taylor C. ve Jordan Gans-Morse (2009) "Neo-liberalism: From New Liberal Philosophy to Anti-Liberal Slogan", *Studies in Comparative International Development*, 44: 2, 137-161.
- Boratav, Korkut (2011) "Burjuva İktisadının Sefaleti", Sol Portal, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/burjuva-iktisadinin-sefaleti-41249> (Erişim: 06.01.2013)
- DeLong, J. Bradford (2012) "Re-Capturing the Friedmans", *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/re-capturing-the-friedmans> (Erişim: 6.1.2013)
- Dünya Bankası (2009) *Global Development Finance: Charting a Global Recovery. I: Review, Analysis, and Outlook*, Washington: Dünya Bankası
- Economist, The* (2012a) "The Rich and the Rest", 3 Ekim 2012
- Economist, The* (2012b) "Having your cake: Less inequality does not mean less efficiency", *The Economist*, 13 Ekim 2012
- Economist, The* (2012c) "A True Progressivism: Bold moves are needed to tackle inequality and boost growth at the same time", *The Economist*, 13 Ekim 2012
- Economist, The* (2012d) "For richer, for poorer", *The Economist*, 13 Ekim 2012
- Friedman, Milton (2008) *Kapitalizm ve Özgürlük*, İstanbul: Plato Film Yayınları
- Krugman, Paul (2009) "How did economists get it so wrong?", *The New York Times*, 2 Eylül, <http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html> (Erişim: 06.01.2013)
- North, Douglass C. (2002) *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- OECD (2008a) *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*, OECD raporu.
- OECD (2008b) "Eşitsizlik Artıyor mu? OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", OECD (2008a) *Growing Unequal?* raporunun Türkçe özeti, <http://www.oecd.org/els/socialpoliciesanddata/41521804.pdf> (Erişim: 6.1.2013)
- OECD (2011) *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, OECD Raporu.
- Reinert, Eric (2007) *How Rich Countries Got Rich . . . and Why Poor Countries Stay Poor*, Londra: Constable.
- Reinhart, Carmen M. ve Kenneth S. Rogoff (2010) *Bu Defa Farklı: Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi*, İstanbul: NTV Yayınları.
- Robinson, James ve Daron Acemoğlu (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, New York: Crown.
- Robinson, James ve Daron Acemoğlu (2013) "Is State Capitalism Winning?", *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/why-china-s-growth-model-will-fail-by-daron-acemoglu-and-james-a-robinson> (Erişim 9.1.2013)
- Rodrik, Dani (2010) *Tek Ekonomi Çok Reçete*, Ankara: Efil.
- Rodrik, Dani (2011) *Akıllı Küreselleşme*, Ankara: Efil.
- Rodrik, Dani (2012) "The New Mercantilist Challenge", *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-return-of-mercantilism-by-dani-rodrik> (Erişim 9.1.2013)
- Roubini, Nouriel (2011) "Is Capitalism Doomed?", *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/is-capitalism-doomed> (Erişim: 06.01.2013)
- Scott, Bruce R. (2011) *Capitalism: Its Origins and Evolution as a System of Governance*, New York: Springer.
- Skidelsky, Robert (2012) "The Bad Society", *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-bad-society> (Erişim: 6.1.2013)
- Slovik, Patrick (2012) "Systemically Important Banks and Capital Regulation Challenges", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 916
- Stiglitz, Joseph E. (2011) "The Ideological Crisis of Western Capitalism", *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-ideological-crisis-of-western-capitalism> (Erişim 6.1.2013)
- Vromen, Jack (2003) *Economic Evolution. An Enquiry into the Foundations of 'New Institutional Economics'*, Londra: Routledge.